

## Balti pataljoni formeerimisest ja koosseisust

Siim Õismaa

28. novembril 2008 möödus Eesti Vabadussõja algusest 90 aastat. Tänu võidule selles sõjas võime elada vabas Eestis. Koos eesti üksustega ja Vene valgetega võitles Vabadussõjas ka Balti pataljon – *Baltenregiment*, üksus, mille ajalugu on olnud seni Eesti lugejale veel vähe tuntud. 2010. aastal ilmus harrastusajaloolase Armand Trei raamat „Unustatud rügement”,<sup>1</sup> mis põhineb suuresti Wilhelm von Wrangelli raamatul,<sup>2</sup> milles juba avaldatud on autor täiendanud omalt poolt nii mälestuste kui ka arhiivimaterjalidega.

Alljärgneva artikli eesmärk on anda ülevaade Balti pataljoni loomisest ja struktuurist. Balti pataljoni lahingutegevust ei käsitleta.

### Balti pataljoni moodustamine

Balti pataljoni formeerimisele andis tõuke Nõukogude Venemaa rünnak Eesti vastu 22. novembril 1918 ning Punaarmee sissetungi algus 28. novembril 1918. Kohalikud baltisakslased tundsid end ohustatuna, kartes enamlaste ajal läbi elatud kannatuste kordumist. Oktoobrirevolutsiooniga 1917. aastal tulid Eestis ja Lätis võimule kommunistid, kelle tõttu kannatasid kõige enam just baltisakslased. Jaanuaris 1918 korraldatud Eesti Asutava Kogu valimistel said enamlased vähem hääli kui parempoolsed erakonnad, kes toetasid iseseisvumist. Vastukaaluks andis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatev Komitee

---

<sup>1</sup> Armand Trei, *Unustatud rügement: Balti pataljon (rügement) Eesti Vabadussõjas* (Tallinn: Grenader, 2010).

<sup>2</sup> Baron Wilhelm von Wrangell, *Geschichte des Baltenregiments: das Deutschtum Estlands im Kampfe gegen Bolschewismus 1918–1920* (Reval: Wassermann, 1928).

välja otsuse,<sup>3</sup> millega kuulutati aadlisoost baltisakslased lindpriiks, tuues ettekäändeks „baltisaksa parunite ja eesti kodanluse vandenõud” nõukogude võimu vastu. 27.–28. jaanuaril 1918 algas baltisaksa isikute arreteerimine: mehed alates 17. eluaastast ja naised alates 20. eluaastast, välja jäid imetavad emad ja raugad. Paljud baltisakslased küüditati Siberisse, kust nad pääsesid tänu Brest-Litovski rahulepingule.<sup>4</sup> Täpsed andmed arreteeritute ja terrori tõttu kannatanute kohta on puudulikud ja hinnangulised.<sup>5</sup>

26. novembril 1918 sõlmiti Eesti Ajutise Valitsuse ning kohalike baltisaksa ühingute ja rüütelkondade esindajate vahel leping,<sup>6</sup> mille kohaselt asuti moodustama rahvuslikul alusel baltisaksa väeosa. Üksus oli mõeldud kodumaa, eraisikute ja isikliku vara kaitseks. Lepingu kohaselt moodustati väeüksus samadel alustel nagu ülejäänud eesti väeosad. Eesti Ajutine Valitsus pidi maksma palga ja tagama varustamise. Ajutist Valitsust esindas läbirääkimistel pea- ja sõjaminister Konstantin Päts, baltisakslasi parun Georg Stackelberg ning advokaadid Max Bock ja Harry Koch (hilisem saksa rahvusminister Konstantin Pätsi valitsuses, mis oli ametis 28. novembrist 1918 kuni 9. maini 1919). Koosolekul osales ka Eestimaa rüütelkonna peamees parun Eduard Dellingshausen.<sup>7</sup>

---

<sup>3</sup> Jaan Maide, *Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920* (Tallinn: Kaitseliit, 1933), 20–22.

<sup>4</sup> Eduard Freiherr von Stackelberg-Sutlem, *Aus meinen Leben: die Kriegsjahre 1914–1918: Verschickung nach Sibirien* (Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1964), 46 järgi viidi ära ligi 200 inimest, nende seas alamkapten Roman von Tiesenhausen, hilisem 3. kompanii ülem. Kahjuks ei täpsusta Stackelberg kohta, kust need inimesed ära viidi. Andreas von Antropoff mainib oma mälestustes 20 baltisakslase ja 60 eestlase küüditamist Tallinnast. Nende seas oli ka polkovnik Aleksander Tõnisson. Vt Andreas von Antropoff, „Erlebnisse in Petersburg und Estland in den Jahren 1917/18 nach Tagebüchern,” *Baltische Hefte*, Bd. 17 (1971): 138.

<sup>5</sup> Karsten, Brüggemann, *Die Gründung der Republik Estland und das Ende des „Einen und unteilbaren Rußland“: die Petrograder Front des Russischen Bürgerkriegs 1918–1920* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2002), 63 annab Venemaale küüditatute arvuks umbes 500.

<sup>6</sup> Eesti Riigiarhiiv (edaspidi ERA) 581.1.73, 82–83; Eduard von Dellingshausen, *Kodumaa teenistuses: Eestimaa Rüütelkonna peamehe mälestused* (Tallinn: Olion, 1994), 211–212, 240.

<sup>7</sup> Dellingshausen, 211–212.

## Tartu ja Viljandi kodumaakaitse salk ning Tartu Balti pataljon

Pataljoni asutamise kuupäevaks võib pidada 27. novembrist 1918, kui Tartus ja Rakveres algas baltisakslaste vabatahtlik mobilisatsioon. Esimesed sammud väeosa moodustamiseks tehti Tartus 1918. aasta 27. novembril üliõpilaskorporatsiooni Livonia konvendihoones toimunud kogunemisel, mida juhtis üliõpilaskogu esimees F. von Wulf. Seal kuulutati välja vabatahtlik mobilisatsioon kõigile 18–45-aastastele relvakandmisvõimelistele baltisaksa meestele ning ohvitseride sundmobilisatsioon.<sup>8</sup> Tartus kokkutulnud meestest moodustati Tartu kodumaakaitse salk (*Dorpater Heimatschutz*).

Täpseid andmeid selle kohta, kes määrati salga ülemaks, ei ole. Küll aga määrati Saksa armee leitnant Rabers, kes hiljem juhtis 1. kompaniid, sideohvitseriks kodumaakaitse salga ja Saksa 68. armeekorpuse juhatus (Generalkommando 68) vahel.<sup>9</sup>

Tartu kodumaakaitse salga väljaõppe eest hoolitsesid Saksa armee 383. maakaitserügemendi ohvitserid ja allohvitserid.<sup>10</sup> Jalaväeväljaõpet juhtis leitnant Rahden ja kuulipildujate kasutamist õpetas leitnant Reiman. Lisaks liitus salgaga vabatahtlikke Saksa 383. maakaitserügemendist ja 17. Mecklenburgi tragunirügemendist. Põhiliselt olid need Saksa teenistusse astunud baltlased, kuid oli ka riigisakslasi.<sup>11</sup> Tartu kodumaakaitse salgas oli 380 meest,<sup>12</sup> neist tääke umbes 100 ja mõõku 30,<sup>13</sup> lisaks seitse raske- ja neli kergekuulipildujat.<sup>14</sup> Varustus alates relvastusest kuni vormideni ja muud vajalikud vahendid saadi lahkuvatelt Saksa

<sup>8</sup> ERA 2124.1.381, pagineerimata.

<sup>9</sup> ERA 2124.1.382, pagineerimata.

<sup>10</sup> ERA 581.1.77, 1.

<sup>11</sup> Wrangell, 29. Siinkirjutajal puuduvad andmed, kui palju neid täpselt oli.

<sup>12</sup> ERA 2124.1.382.

<sup>13</sup> Terminite *täägid* ja *mõõgad* all peetakse silmas laskurüksuste ja eskadronide vintpüsside ja mõökadega relvastatud mehi ja vastavalt relvastatud luureüksuste isikkoosseisu. Tääkide ja mõökade hulka ei loetud ohvitseri, kuulipildureid, suurtükiväelasi, sideväelasi, meditsiini-personali, tagalaüksuste mehi jne.

<sup>14</sup> ERA 2124.1.382. Samas on kirjutatud ka kahest suurtükist ja kahest pommipildujast, kuid ükski teine allikas ei toeta seda väidet.

okupatsioonivägedelt kas kingitusena või ostu teel.<sup>15</sup> Samuti võeti üle Saksa sõjaväes kehtinud reglemendid ja kord.<sup>16</sup>

Alamakpten Viktor von zur Mühlen asus 20. novembril 1918<sup>17</sup> formeerima Viljandi baltisakslastest Viljandi kodumaakaitse salka (*Felliner Heimatschutz*). Salga suuruseks kujunes 60 tääki, vooris oli 20 meest, hobuseid oli 31.<sup>18</sup> Salga tegelikuks juhiks ja formeerijaks oli Alfred von Stryk. Alamakpten von zur Mühlen oli samal ajal Riias, kus ta aitas organiseerida Balti *Landeswehr*'i.<sup>19</sup> Millal von zur Mühlen Eestisse tagasi jõudis, ei ole teada.

15. detsembril 1918 andis Eesti sõjavägede operatiivstaabi ülem polkovnik Johan Laidoner käsu liita Viljandi ja Tartu grupid kokku. Uue väeosa juhiks määrati senine Viljandi salga ülem alamakpten Viktor von zur Mühlen.<sup>20</sup> 18. detsembril 1918 hakkas väeosa liikuma Viljandist Tartu suunas, kuhu jõuti sama päeva õhtuks. Von zur Mühleni tulek Tartusse tuli sealsele kodumaakaitse salgale üllatusena.<sup>21</sup> Korraldustele tuginedes võttis von zur Mühlen juhtimise üle ning liitis Viljandi ja Tartu salga üheks väeosaks nimega Tartu Balti pataljon (*Balten Bataillon Dorpat*).

Tartu salgast sai 1. jalaväekompanii (ca 120 tääki) leitnant Rabersi (riigisakslane) juhatusel. Viljandi salgast sai 2. jalaväekompanii (ca 50 tääki) samuti riigisakslasest leitnant Stocki<sup>22</sup> juhatusel. Moodustati neli raskekuulipildujarühma ja üks kergekuulipildujarühm alamleitnant Asmussi, vanemallohvitser von Wahli, leitnant Peitani, leitnant Baerenti ja alamleitnant von Wiréni juhatusel kokku seitsme raske- ja nelja kerge-

---

<sup>15</sup> Erich, Frey, Der 2 Infanteriezug des Baltenregiments 1918–1920: Ernste und heitere Erlebnisse (Reval: Wassermann, 1933), 6; ERA 2124.1.381.

<sup>16</sup> Wrangell, 29.

<sup>17</sup> Viktor von zur Mühlen, „Zur Geschichte des Baltenregiments,” *Revaler Bote*, 7. juuni 1929, 3; ERA 2124.1.381 järgi asutati Viljandi kodumaakaitse salk 5. detsembril 1918.

<sup>18</sup> ERA 2124.1.382.

<sup>19</sup> Mühlen, 3.

<sup>20</sup> Wrangell, 29. Võimalik, et käsk oli suusõnaline.

<sup>21</sup> Oswald Hartge, Auf des Lebens großer Waage: Erinnerungen 1895–1939: mit 19 Bildern und Stadtplänen von Reval und Dorpat (Hannover-Döhren: Harro von Hirschheydt, 1968), 317.

<sup>22</sup> ERA 2124-3-95, 63. Riigisakslane leitnant Stock ja riigisakslasest allohvitser lahkusid 9. jaanuaril 1919 Eestist.

kuulipildujaga.<sup>23</sup> Lisaks formeeriti ratsakomando (30 mõõka) leitnant parun Hans Engelhardti juhatusel. Pataljoni vooris oli kokku 70 meest.<sup>24</sup> Tartu Balti pataljoni allus Tartu garnisoni ja 2. jalaväepolgu ülemale polkovnik Jaan Undile.

## Rakvere baltisakslaste üksus

18. novembril 1918 andis 1. diviisi ülem kindralmajor Aleksander Tõnison 5. jalaväepolgu ülemale alampolkovnik Nikolai Reegile loa formeerida oma polgu juures baltisakslastest koosnev väeüksus. 27. novembril algas Rakveres baltisaksa vabatahtlike registreerimine.<sup>25</sup> Vabatahtlike koondamisega tegeles alamleitnant Hans von Brevern,<sup>26</sup> hilisem Balti pataljoni majandusjaoskonna ülem. Vabatahtlikud arvati 5. jalaväepolgu baltisaksa ratsakuulipilduja-komandosse (*Wesenberger Truppe*, vahel ka *Estnische Abteilung*),<sup>27</sup> mida hakkas juhtima polkovnik Konstantin von Weiss.<sup>28</sup> Rindele mindi juba 5. detsembril 1918. Baltisakslased kutsusid ratsakuulipildurite komandot *Wesenberger Truppe*'ks. 31. detsembril 1918 oli selles 187 meest. Ka Rakvere grupil õnnestus varustust hankida lahkuvatelt Saksa vägedelt. Lisaks tulid paljud vabatahtlikud isiklike relvade, vormi ja hobustega.

## Tartu Balti pataljoni ja Rakvere üksuse ühendamine ühtseks pataljoniks

Balti pataljoni tegelik sünnipäev on aga 1. jaanuar 1919, kui 5. jalaväepolgu ratsakuulipildujakomando ja Tartu Balti pataljon ühendati ühtseks pataljoniks. Pataljon allutati 1. diviisile ja jäi diviisi administratiiv-

---

<sup>23</sup> ERA 581.1.71, 1.

<sup>24</sup> Ibid.; ERA 2124.1.382.

<sup>25</sup> ERA 2124.1.381.

<sup>26</sup> Alamleitnant Hans von Breverni teenistustoimik, ERA 495.7.410.

<sup>27</sup> Eestimaa rüütelkonna järgi.

<sup>28</sup> ERA 2124.1.381.

*Polkovnik  
Konstantin von Weiss,  
Balti pataljoni ülem.  
Eesti Riigiarhiiv*



alluvusse kuni laialisaatmiseni 20. septembril 1920. Määruse baltisaksa väeosade kokkuliitmiseks andis Eesti sõjavägede ülemjuhataja polkovnik Laidoner 26. detsembril 1918.<sup>29</sup> Määruse järgi tuli kõik baltisakslastest koosnevad väeüksused koondada Rägavere mõisa juurde. Pataljoni formeerimine lõpetati 1. jaanuaril 1919 Käravetes.<sup>30</sup>

Väeosa koosnes enamasti vabatahtlikest ja liitis väga erineva taustaga mehi. Aadlitiitliga meeste ja mõisaomanike arv ei ületanud mitte kunagi

---

<sup>29</sup> ERA 2124.1.382; ERA 581.1.96, 1.

<sup>30</sup> Wrangell, 29; ERA 2124.1.381.

10–15 protsenti isikkoosseisust. Suurem osa sõdureid pärines keskklassi hulgast ja olid baltisakslased, aga leitud ka eestlasi või saksastunud eestlasi<sup>31</sup> (halvustavalt – kadakasakslased)<sup>32</sup>. Vahekord eestlaste ja sakslaste vahel oli pataljonis üldiselt hea.<sup>33</sup> Pataljonis teenis mehi kõigilt elualadelt: oli kooliõpilasi, tudengeid, kontoritöötajad, kaupmehi, insenere.<sup>34</sup> Hiljem, 1919. a mais, moodustati ka venelastest koosnev kompanii, mida juhtisid baltisaksa ohvitserid. Tänu sellele, et pataljon koosnes vabatahtlikest, oli pataljon kindel ja teotahteline väeüksus.

Vabatahtlike arvu kasvades moodustati Tallinnas 3. jaanuaril 1919 Balti pataljoni reservkompanii<sup>35</sup> (*Erzatzabteilung des Baltenregiments*, aga ka *Erzatztruppe des Balten Bataillon*),<sup>36</sup> mida juhtis polkovnik parun Theodor Stackelberg.<sup>37</sup> Reservkompaniis käis pidev väljaõpe. Näiteks 1919. a märtsi alguses saadeti reservkompaniist rindele Balti pataljoni suurtükipatarei kapten Barthelti juhtimisel.<sup>38</sup>

Balti pataljonil oli ka oma varrukamärk, mis tuletati Loodearmee embleemist. Alguses oli see Saksa riigivärvides (punane, valge, must), kuid hiljem jäeti ülemine punane triip ära. Veel olid baltlastel oma õlakud: reamehel mustad hõbeäärise ja suure B-tähega keskel, ohvitseridel lipnikust kaptenini mustad hõbeäärise ja suure B-tähega keskel, mida omakorda läbis pikuti hõbedane pael. Alampolkovniku ja polkovniku õlakud olid mustad hõbeäärise ja suure B-tähega keskel, mida kummaltki poolt B-d läbisid pikuti hõbedased paelad.<sup>39</sup>

<sup>31</sup> *Heldengedenkbuch des Baltenregiments*, gesammelt und bearbeitet von Georg von Krusenstjern (Reval: [s.n.], 1938), 112 järgi käis väeosast sõja jooksul läbi 920 baltisakslast, 270 venelast ja 160 eestlast.

<sup>32</sup> ERA 2124.1.381.

<sup>33</sup> Allikates ja mälestustes ei ole nimetatud Balti pataljonis ühtegi intsidenti, mis oleks tekkinud rahvustevahelise vaenu tõttu; 1919. a lõpu poole olevat tekkinud vastuolud mõisaomanike ja ilma mõisata baltisakslaste vahel. Vt ERA 496.2.17, 552.

<sup>34</sup> ERA 2124.1.381; *Heldengedenkbuch*, 111–119.

<sup>35</sup> ERA 582.1.1, 3. Reservkompanii esimeses päevakäsus nimetatakse seda Balti pataljoni marsitagavaraks. Vt Hartge, 344.

<sup>36</sup> Hartge, 317 järgi nimetasid eestlased rahvapäraselt seda üksust „satsparuniteks”.

<sup>37</sup> ERA 582; Wrangell, 60.

<sup>38</sup> Wrangell, 64–65.

<sup>39</sup> *Eesti Vabadussõda 1918–1920*, 2. kd, koostanud A. Traksmaa jt, 3. tr (Tallinn: Mats, 1997); ERA 2124-2-40, 24. Ernst Valdin, „Eesti sõjaväe vormiriietuse areng Vabadussõja kestel ja

## Balti pataljoni struktuur Vabadussõja ajal

Balti pataljoni erines oma struktuurilt teistest Eesti sõjaväe pataljonidest. Tavaline Eesti üksikpataljon koosnes neljast laskurroodust, kuulipilduja-komandost, ratsa- ja jalaluurekomandost ning tagalaüksustest. Pataljoni koosseisude järgi kuulus üksikpataljoni 1040 meest, neist 675 olid täägid ja mõõgad.<sup>40</sup> Tegelikult polnud nii palju mehi üheski Eesti pataljonis. Põhiline erinevus teiste pataljonide ja Balti pataljoni vahel seisnes selles, et viimasel oli ka ratsaeskadron, ratsakuulipildujakomandod ja suurtükipatarei. Enamasti oli tavalises polgus või üksikpataljonis ratsamaaluarajate komando. Samas ei allunud eskadron ja patarei administratiivselt Balti pataljonile, vaid olid üksikväeosa õigustes.<sup>41</sup> Alles 1919. a septembris viidi nad ühise raamatupidamise alla. Selguse ja lihtsuse huvides käsitleme neid siiski kui Balti pataljoni allüksusi.

Teine suur erinevus võrreldes teiste Eesti üksustega oli ohvitseride rohkus Balti pataljonis. Vabadussõja jooksul teenis kokku 253 ohvitseri, neist 169 pataljonis ja 84 reservkompaniis. Sellest tulevalt teenis enamik ohvitseri madalamatel ametikohtadel kas allohvitseride või reamees-tena.<sup>42</sup> Ilmekas näide on eskadron, kus 1919. a oktoobri seisuga teenis kokku 32 ohvitseri, neist aga vaid kuus ohvitseri ametikohal.<sup>43</sup> Võrdluseks: 7. jalaväepolgus teenis 1919. aasta sügisel ettenähtud 70 ohvitseri asemel 45–50.<sup>44</sup>

Järgnevalt antakse ülevaade Balti pataljoni struktuurist ajavahemikul 1. jaanuarist 1919 kuni 2. veebruarini 1920. Kuigi pataljoni nimetati Vabadussõja ajal Balti rügemendiks, ei andnud see mitte kunagi välja rügemendi mõõtu. Tipphetkel, 1919. a juuni alguses, kuulus pataljoni

---

tunnusmärgid,” käsikiri, 1939, ERA 2124.2.40. Säiliku lisas on märgitud kuupäevaks 18. märts 1919.

<sup>40</sup> ERA 497.2.117, 447–450.

<sup>41</sup> ERA 497.2.240, pagineerimata.

<sup>42</sup> Merike Jürjo ja Mati Õun, Olla väärikas juht, kui isamaa vajab: Eesti reservohvitserikond 1900–2007 (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2007), 25.

<sup>43</sup> Päevakäsk nr 170 12. oktoobrist 1919, ERA 581.1.82, 89–90p (eskadroni nimekiri).

<sup>44</sup> Mati Kröönström, Kaptenite ja leitnantide sõda: Eesti sõjaväe juhtivkoosseis Vabadussõjas 1918–1920 (Tartu: Tänapäev, 2010), 74.



koos Tallinna reservüksusega 900 meest.<sup>45</sup> Lahinguallüksustes oli umbes 600 meest.<sup>46</sup>

2. jaanuaril 1919 oli pataljoni struktuur järgmine:

- 1) jalaväekompanii (ülem leitnant Karl Stock),
- 2) eskadron (alamkapten Wolf von Gruenewaldt),
- 3) ratsakuulipildujakomando (leitnant Helmuth von Wetter-Rosenthal),
- 4) kuulipildujakompanii (alamkapten Wolf Kirsten),
- 5) 1. kuulipildujakomando<sup>47</sup> (alamkapten Georg von Gloy),
- 6) 2. kuulipildujakomando (alamkapten Erik von Holst).<sup>48</sup>

Paberil olid kuulipildujakomandod ja kuulipildujakompanii eraldiseisvad üksused, kuid tegelikult allusid mõlemad komandod kuulipildujakompanii ülemale.

Selline struktuur oli pataljonil kuni 1919. a märtsini, kui toimus suurem reorganiseerimine. Pataljon tegutses tollal Narva jõe ääres, mehitas Gorodenka-Kuningaküla-Permisküla-Perevoloki-Vintse-Vasknarva kaitseliini. Seni suhteliselt iseseisvalt tegutsenud jalaväerühmad koondati nüüd kompaniideks:

- 1. ja 2. jalaväerühm liideti 1. kompaniiks alamkapten Ottomar Douglase<sup>49</sup> juhtimisel,
- 3. ja 4. jalaväerühm liideti 2. kompaniiks leitnant Paul Kügleri juhtimisel.

Kuulipildujakompaniisse koondati kõik kuulipildujarühmad. Kompaniülemaks sai algul alamkapten Wolf Kirsten, pärast tema langemist 12. aprillil 1919 määrati uueks ülemaks alamkapten Georg von Gloy. Liideti Wetter-Rosenthali ja Strombergi kaheühmalised ratsakuulipilduja-

<sup>45</sup> Wrangell, W. Geschichte, 72.

<sup>46</sup> ERA 495.10.19, 61–75; *Heldengedenkbuch*, 112–113.

<sup>47</sup> Endine 5. jalaväepolgu ratsakuulipildujakomando.

<sup>48</sup> Wrangell, 34–35.

<sup>49</sup> Vene armee staabikapten, üks väheseid Balti pataljoni ohvitseri, kes tegi Eesti sõjaväes karjääri. Erruminekul hetkel (1938) oli kolonelleitnant. Teenis Sõjavägede Staabi topograafia-hüdroloogia osakonnas eri ametikohtadel, nagu ülema kt ja asetäitja, oli vahepeal ka osakonna-ülem. ERA 495.7.509.

komandod, mis tegelikult olid umbes poolteise jao suurused: Wetter-Rosenthali komandost sai 1. rühm ja Strombergi komandost 2. rühm.<sup>50</sup>

Märtsis lisandus pataljonile uus allüksus – suurtükipatarei, mis jõudis rindele 14. märtsil 1919. Patareiülem oli kapten Barthelt, hiljem alamkapten parun Georg Meyendorff. Patareil oli kaks 76 mm Vene M1902 kahurit, koosseisu kuulus 4 ohvitseri, 48 meest ja 36 hobust.<sup>51</sup>

22. veebruaril 1919 asutati üks omanäolisemaid üksusi Eesti Vabadussõjas: Peipsi järvel asunud Balti pataljoni relvastatud jääpurjekate flotill (*Segelschlittenflottille*).<sup>52</sup> Viimased paadid saabusid 1. märtsil 1919, kuid esimene patrullisõit tehti juba kaks päeva varem, 27. veebruaril 1919.<sup>53</sup> Flotilli ülesanne oli valvata Balti pataljoni paremat tiiba ehk Peipsi järve põhjaosa ning täita luure- ja patrullülesandeid. Flotilli baas oli Remnikul ja flotilli ülem oli kaptenleitnant Adam von Gernet.<sup>54</sup> Talle allusid viis purjekat, mis olid relvastatud kerge- ja raskekuulipildujatega. Flotill jagunes kaheks divisjoniks vastavalt alamleitnant parun Roman Tiesenhauseni ja alamkapten Erik von Holsti juhtimisel.<sup>55</sup> Üksuse eluiga jäi lühikeseks, sest aprillis algas jääminek ning flotill saadeti laiali.

Järgmine suurem muudatus toimus 1919. a mais, kui Balti pataljon tegutses Loode-Venemaal ja toetas Vene valgete Põhjakorpuse edasitungi. Pärast seda, kui Balti pataljon ja alampolkovnik Stanislav Bulak-Balahhovitši (ka Stanisław Bułak-Balachowicz) üksused olid vallutanud Oudova (Gdovi) linna, asuti vene vabatahtlikest ja sõjavangidest formeerima 3. kompaniid, mida juhtisid baltisaksa ohvitserid. Kompaniiülemaks määrati leitnant parun Roman Tiesenhausen, tema abiks leitnant Barth.<sup>56</sup> 24. mail 1919 oli 3. kompaniis kokku 115 meest. Kompanii oli

---

<sup>50</sup> Pataljoni päevakäsk nr 48, ERA 2124.1.385; Balti pataljoni päevakäsud märtsis, ERA 581.1.3, 4; samas säilikus on ka kogu pataljoni nimekiri; Wrangell, 72–73 järgi kehtestati niisugune struktuur alles mai alguses.

<sup>51</sup> Wrangell, 64; ERA 2124.3.117, 22–23.

<sup>52</sup> ERA 495.10.13, 363; ERA 581.1.3, 4; Wrangell, 64.

<sup>53</sup> Erik von Holst, „Die S-F“, *Revaler Bote* nr 277, 1. detsember 1928.

<sup>54</sup> Hiljem teenis Vene valgete Loodearmees.

<sup>55</sup> ERA 2124.1.385, pagineerimata; Gunnar Knüpffer, hrsg., *Das Balten-Regiment ein Jahr im Felde* (Dorpat: K. Mattiesen 1920), 69–70.

<sup>56</sup> *Heldengedenkbuch*, 112–113; 1919. a mai päevakäsud, ERA 581.1.5.

Balti pataljoni koosseisus, kuid osa varustusest ja toidust ning palga said mehed Põhjakorpusest. Lahinguristsed sai 3. kompanii 1919. a juunis.

Sellega lõppesid ühtlasi suuremad muudatused Balti pataljoni struktuuris ja koosseisus. Hilisemad muudatused seisnesid üksnes allüksuste ühendamises, näiteks liideti Strombergi ja „rosenthallaste”<sup>57</sup> ratsakuulipildujarühm üheks ratsakuulipildujakomandoks alamkapten Strombergi juhtimisel ning allutati ratsaeskadronile.<sup>58</sup> 1919. a detsembri alguses moodustati desarmeeritud loodearmeelastest 4. kompanii, mille ülemaks määrati alamkapten Konrad Kügler.<sup>59</sup> Suurem osa neist demobiliseeriti 1920. a jaanuaris ja veebruaris ning saadeti tagasi Venemaale. Sadakond selle kompanii meest aga jooksis 1919. a detsembris ja 1920. a jaanuaris punaste poole üle.<sup>60</sup>

## Balti pataljoniga seotud poliitilised diskussioonid

Üks episood Eesti Vabadussõjas oli ka nn *Landeswehr*’i sõda ehk relva-konflikt Balti *Landeswehr*’i, Saksa vabakorpuselaste ja Eesti vägede vahel. Eestlasi toetas Põhja-Läti brigaad. Ehkki olemuselt ja rahvuskoosseisult olid *Landeswehr* ja Balti pataljon sarnased, tuleb teha selge vahe. Balti pataljon oli alates formeerimisest 27. novembril 1918 kuni demobiliseerimiseni 22. septembril 1920 üks osa Eesti Vabariigi sõjaväest ja tegutses oma rahvuslikule koosseisule vaatamata Eesti liitlasena võitluses Eesti vabaduse eest ja bolševismi vastu. *Landeswehr* oli osa Saksa VI reservkorpuse juhataja kindral krahv Rüdiger von der Goltzi alluvusse koondatud vägedest, millel oli bolševismivastase võitluse ülesande kõrval ka võimuambitsioon nii Lätis kui ka laiemalt Baltikumis.

<sup>57</sup> Pärast leitnant Helmuth von Wetter-Rosenthali langemist 29. mail 1919 Skovorodkas nimetati ratsakuulipildujate komando tema mälestuseks alates 2. juunist 1919 „rosenthallasteks”. ERA 2124.1.386, pagineerimata.

<sup>58</sup> ERA 2124.1.387, pagineerimata; ERA 581.1.10, pagineerimata.

<sup>59</sup> Wrangell, 155, 157.

<sup>60</sup> ERA 581.1.12, pagineerimata; ERA 581.1.13, pagineerimata; ERA 2124.1.386, pagineerimata; ERA 2124.1.387, pagineerimata; Knüpffer, 147–148.

28. detsembril 1918 saatis 1. diviisi ülem kindralmajor Aleksander Tõnisson raporti sõjavägede ülemjuhatajale polkovnik Laidonerile ja sisekaitseülemale kindralmajor Ernst Põdderile. Raportis andis ta ülevaate Rakvere grupi suurusest ja tema läbisaamisest teiste väeosadega ning eestlaste ja sakslaste läbisaamisest. Tema üldine hinnang väeosale on küll hea, kuid Tõnisson pidas poliitiliselt vajalikuks niisuguse väeosa laialisaatmist. Tõnisson mõonis, et Rakvere grupi „sõjaline väärtus on rahulolev ja praegustes tingimustes [detsembri lõpp 1918. S. Õ.] tungivalt vajalik”. Sisekaitseülem kindralmajor Põdder tegi ettepaneku üksus eesti polkude vahel ära jagada.<sup>61</sup> Kahjuks puuduvad andmed Laidoneri vastuse kohta, kuid pataljoni tegutses edasi ja arvatavasti võttis Laidoner raporti lihtsalt teadmiseks.

27. detsembri 1918. aasta Maanõukogu kinnisel istungil kinnitas Laidoner, et sakslaste üksuste distsipliin on parem kui ülejäänud Eesti väeosadel ja midagi halba nende kohta öelda ei ole. Istungil küsis Maanõukogu saadik A. Veiler, kas saksa omakaitseüksused on „isejuhtimise” all, mille peale peaminister Konstantin Päts vastas, et need on ühise juhatuse all.<sup>62</sup>

Niisugused ettepanekud ei jäänud aga viimasteks. *Landeswehr*’i sõja alguses tõusis pataljoni laialisaatmine uuesti päevakorda. 1. diviisi ülem kindralmajor Tõnisson saatis 6. juunil 1919 ülemjuhataja staapi teate, et juhul, kui *Landeswehr*’iga peaks sõda algama, peab ta vajalikuks Balti pataljoni Põhjakorpuse juurest ära tuua ning Rakveres 1. diviisi tagavara-pataljoni valve all interneerida. Suurtükirühm võis rindele jääda. Tema ettepanekul võinuks Põhjakorpusele anda baltlaste asemele kaks eesti roodu.<sup>63</sup> Laidoner vastas Tõnissonile veel samal päeval ning kirjutas, et „valitsus on otsustanud interneerimisega viivitada, kuid igaks juhuks olgu valmis, kui Balti pataljoni tegevus peaks kahjulikuks muutuma”.<sup>64</sup> Lisaks teatas Tõnisson, et Balti pataljoni ohvitserid teevad vene ohvitseride seas

<sup>61</sup> ERA 2124.1.381.

<sup>62</sup> Maanõukogu protokollid 1917–1919: 1. koosolekust 1. juulil 1917 78. koosolekuni 6. veebruaril 1919 ([Tallinn: s.n.], 1935), 344.

<sup>63</sup> ERA 495.10.87, 208.

<sup>64</sup> Ibid., 210.

ka „suurt kihutustööd” Eesti vastu.<sup>65</sup> Siinkirjutaja ei ole leidnud andmeid, keda täpsemalt kindral Tõnisson süüdistas. Samasuguse teate saatis Tõnisson 10. juunil, soovitades Balti pataljon, mis Põhjakorpuse „tiiva alla pugese, sealt välja õngitseda. Sakste eest võiks tasu anda laskemoo-naga ja toiduainetega.”<sup>66</sup> 23. juunil palus Tõnisson luba Balti pataljon, mis „lõpulikult Venemaale kolinud”, toidult maha võtta. Laidoner sellega ei nõustunud, vaid kirjutas: „Balti pataljon on ajutiselt Põhjakorpuse juurde komandeeritud ja on Eesti väeosa ja peab selleks jääma.”<sup>67</sup>

Karsten Brüggemann kirjutab oma raamatus,<sup>68</sup> viidates Herderi instituudis säilitatavatele materjalidele, et osa Balti pataljoni ohvitsere ja sõdureid kavatses minna Lätti ning liituda *Landeswehr*’iga.<sup>69</sup>

Viktor von zur Mühlen kirjutas oma mälestustes, et Stanislav Bulak-Balahhoviš helistas 1. juunil 1919 talle Pihkvast Oudovasse ning tegi ettepaneku, et ka Balti pataljon Pihkvasse tuleks, hoolimata sellest, et kindralleitnant Aleksander Rodzjanko oli andnud käsu saata Balti pataljon Jamburgi-Gatšina suunale. Bulak-Balahhoviš lubas selleks Eesti väejuhatusele ka loa hankida. Viktor von zur Mühlen siiski keeldus.<sup>70</sup> See oli ka ainus reaalne võimalus Lätti minna. Siinkirjutaja ei kahtle aga selles, et Eesti baltisakslased tundsid südames kaasa oma rahvuskaaslastele Lätis.

30. novembril 1918. aastal formeeriti Tallinnas peaaesjalikult baltisakslastest koosnenud Kaitseliidu 7. jaoskond. Üksuse ülem oli polkovnik Alfred von Krusenstjern, kes jäi ülemaks ka pärast 25. märtsi 1919, kui 7. jaoskond muudeti ümber Tallinna 3. kaitsepataljoniks.<sup>71</sup>

Kuid *Landeswehr*’i sõja ajal saadeti 10. juunil 1919 Eesti Ajutise Valituse (AV) otsusega Tallinna 3. kaitsepataljon laiali.<sup>72</sup> Ehkki ametlikult seda põhjuseks ei toodud, saadeti pataljon laiali poliitilistel kaalutustel:

<sup>65</sup> ERA 495.10.52, 88–89.

<sup>66</sup> ERA 495.10.87, 427.

<sup>67</sup> ERA 495.10.87, 974.

<sup>68</sup> Brüggemann.

<sup>69</sup> *Ibid.*, 197.

<sup>70</sup> Mühlen.

<sup>71</sup> ERA 497.2.210, 567; Wrangell, 38.

<sup>72</sup> Reigo Rosenthal, Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas ([Tallinn]: Argo, 2008), 270.

ühelt poolt kardeti pataljoni võimalikku väljaastumist AV korra vastu, teisalt kardeti eestlaste aktsioone baltlaste vastu.

Võib oletada, et tänu Laidoneri tegevusele ei saadetud Balti pataljoni laiali, osalt oli see tingitud kohustustest Loodearmee ees. *Landeswehr*'i sõja ajal kasvas Eestis nii tavainimeste kui ka sõjaväelaste seas viha baltisakslaste vastu. Kindral Tõnissoni palvetes võib näha ka tema muret 1. diviisi siseolude pärast. Nende Balti pataljoni võitlejate julgeoleku tagamiseks, kes saabusid puhkuselt või haiglatest, veeti neid Tallinnast Narva meritsi, mitte raudteed pidi.<sup>73</sup> Pärast *Landeswehr*'i sõja lõppu olukord normaliseerus.

1919. a detsembris muudeti kõik senised üksikpataljonid polkudeks. Laidoneril oli kavas ka Balti pataljon polguks kujundada, kuid siingi kohtas ta kindralmajor Tõnissoni<sup>74</sup> vastuseisu. Siinkirjutaja arvates oli see õigustatud, sest polgu moodustamiseks ei olnud pataljonis piisavalt mehi.<sup>75</sup> Lisaks kerkis päevakorda ülema vahetus. Laidoner tegi ettepaneku määrata polkovnik Konstantin von Weissi asemele Balti pataljoni uueks ülemaks polkovnik parun Theodor Stackelberg (Balti pataljoni reservi ülem). Tõnissonile see idee aga ei meeldinud, ta viitas Stackelbergi liigsele venemeelsusele.<sup>76</sup> Eesti sõjaväes oli peale polkovnik Stackelbergi teisigi baltisakslastest vanemohvitsere, nagu näiteks polkovnik Alfred von Krusenstjern või alampolkovnik Arthur von Buxhoeveden. Ülemavahetuse ettepaneku tegelikud tagamaad pole teada. Võib arvata, et põhjuseks võis olla polkovnik Konstantin von Weissi halvenevervis. Ta läks 3. detsembril 1919 puhkusele, mille kestel ta haigestus ja pöördus väeossa tagasi alles 4. mail 1920. Oma osa mängis ka Weissi abikaasa Anna von Weissi haigestumine tüüfusesse; Anna suri 21. märtsil 1920. Anna von Weiss teenis Vabadussõja ajal pataljoni väli-laatsaretis.<sup>77</sup>

---

<sup>73</sup> Hartge, 338.

<sup>74</sup> Aleksander Hellat, Tallinna raatuses ja Toompeal: Mälestusi iseseisvuse võitluspäevilt, II köide, Vabadussõda 1918–1920 (Tallinn: Rahvaülikool 1930), 261.

<sup>75</sup> ERA 495.10.38, 666.

<sup>76</sup> Ibid., 667.

<sup>77</sup> Heldengedenkbuch, 11–12.



*Tartu Balti pataljoni sõdurid ja ohvitserid tutvuvad Saksa raskekuulipildujaga MG 08. Tartu, detsember 1918. Parevalt esimene alamkapten Viktor von zur Mühlen. Eesti Riigiarhiiv*

Mõne teise kandidaadi puhul oleks kindralmajor Tõnisson arvatavasti nõus olnud, sest 11. septembril 1920 määrati polkovnik Weiss ajutiselt 1. diviisi ülema abiks, oktoobris 1920 kinnitati ametlikult diviisiülema abiks.<sup>78</sup> Kui 1919. aasta detsembri lõpus moodustati Viru rindel Viru rinde juhatus eesotsas kindralmajor Tõnissoniga, määrati 1. diviisi ülemaks polkovnik Otto Heinze. Võib oletada, et sobiva kandidaadi puhul Balti pataljoni ülema kohale oleks Weiss määratud juba varem diviisiülema abiks või mõnele rindejuhatuse ametikohale. Suure tõenäosusega sai Weissi määra-

<sup>78</sup> Polkovnik Konstantin von Weissi teenistustoimik, ERA 495.7.6587, 4–8p.

mise takistuseks tema haigestumine. Kuigi mitmel puhul oli kindralmajor Tõnisson Balti pataljoni vastu kohati vaenulik, suhtus ta samas Aleksander Hellati<sup>79</sup> väitel Balti pataljonisse ka hästi, sest seal oli kõva distsipliin.

Eesti maareform mõjutas lisaks Balti pataljonis teenivaid mõisaomanikke ja mõisate pärijaid. Osalemise eest sõjategevuses oli võimalik saada normaaltalu (50 ha) koos endise mõisasüdamega.<sup>80</sup> Näiteks pataljoni ülem polkovnik Konstantin von Weiss sai tagasi oma isa mõisa Varudis koos rahalise autasuga.<sup>81</sup>

## Kokkuvõte

Erinevalt teistest Eesti väeosadest läks Balti pataljoni formeerimine lihtsamalt ja kiiremini, sest seda tegevust toetasid lahkuvad Saksa armee üksused ja kohalik baltisaksa aktiiv. Lisaks astusid pataljoni vabatahtlikud Saksa sõjaväest. Balti pataljon oli peamiselt vabatahtlikest koosnenud üksus. Teadaolevalt ei täiendatud pataljoni kordagi mobiliseeritutegega. Struktuurilt erines pataljon teistest eesti üksustest, sest pataljoni alluvuses tegutses ka ratsaeskadron ja suurtükipatarei. Ehkki Balti pataljoni olemasolu tekitas ajuti, eriti *Landeswehr*'i sõja ajal, vastuseisu nii Eesti kõrgemate sõjaväelaste seas kui ka tsiviilelanike hulgas, seda siiski laiali ei saadetud. Balti pataljoni võitlus Eesti Vabadussõjas Eesti poolel ja Eesti sõjaväe koosseisus aitas muu hulgas normaliseerida baltisaksa vähemuse, endise ülemkihi suhteid Eesti elanike tiitelrahvuse, eestlastega.

---

<sup>79</sup> Hellat, 261. Hellat oli siseminister Jaan Tõnissoni valitsuses 18.11.1919–(28.)30.07.1920.

<sup>80</sup> Eli, Pilve, „Maa vabaduse eest,” Akadeemia nr 2 (2008): 332.

<sup>81</sup> ERA 497.1.65, 40–44; *Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased. 2. kogumik*, koostaja Mati Õun (Tallinn: Sentinel, 2002), 123.



## Lisa. Balti pataljoni koosseis Vabadussõja ajal

### Staap ja tagalaüksused

**Tabel 1.** Staap ja tagalaüksused

Ametikoht	1. märts 1919 <sup>82</sup>	1. november 1919 <sup>83</sup>	3. jaanuar 1920 <sup>84</sup>
Pataljoniülem	Polkovnik Konstantin von Weiss	K. v. Weiss	K. v. Weiss
Pataljoni staabiülem ja pataljoniülema 1. abi	Alamkapten Viktor von zur Mühlen	V. v. zur Mühlen	V. v. zur Mühlen
1. adjutant	Alamleitnant parun Konrad Uexküll- Gyldenband	Parun K. Uexküll- Gyldenband	Parun K. Uexküll- Gyldenband
Majandusjaoskonna ülem ja pataljoniülema 2. abi	Alamleitnant Hans von Brevern	H. v. Brevern	H. v. Brevern
Majandusjaoskonna ülema abi	Felix von Berg	F. v. Berg	F. v. Berg
Sidekomando ülem	Alamkapten Erik von Bremen	E. v. Bremen <sup>84</sup>	E. v. Bremen
Voori ja tööliste ülem		Leitnant parun Adolf Pilar von Pilchau	Parun A. Pilar von Pilchau
Voori ja tööliste ülema kt		Alamkapten Robert Tedders	R. Tedders
Kortermeister	Alamleitnant Konrad von Gruenewaldt	K. v. Gruenewaldt	K. v. Gruenewaldt
Relvurohvitser	Leitnant Egolf von zur Mühlen	E. v. zur Mühlen	E. v. zur Mühlen
Pataljoni laekur		Alamkapten Herbert Savary	H. Savary
Pataljoni asjaajaja		Lipnik Kurt Grohmann <sup>86</sup>	K. Grohmann
Kohtu asjaajaja	Werner Hasselblatt	W. Hasselblatt	W. Hasselblatt

<sup>82</sup> Päevakäsk nr 48-1, ERA 581.1.4.

<sup>83</sup> Wrangell, 34–35.

<sup>84</sup> Ibid., 155–157.

<sup>85</sup> Lisaks pataljoni õigusetundja.

<sup>86</sup> ERA 497.2.245, 96.

Pataljoni kirjutaja <sup>87</sup>	Felix Knüpffer	F. Knüpffer	F. Knüpffer
Pataljoni kaplan	Kirikuõpetaja Gunnar Knüpffer	G. Knüpffer	G. Knüpffer
Uue kompanii formeerimise eest vastutaja			Alamkapten Wolf von Gruenewaldt

### Allüksused 1. jaanuaril 1919<sup>88</sup>

**Tabel 2.** Jalaväekompanii<sup>89</sup> 1. jaanuarist kuni 1. märtsini 1919

Kompaniiülem	Leitnant Karl Stock <sup>90</sup>
1. jalaväerühm	Alamleitnant Hermann von Andreae
2. jalaväerühm	Leitnant Gerhard Barth
3. jalaväerühm	Veltveebel Rentsch
4. jalaväerühm	Leitnant Paul Kügler <sup>91</sup>

**Tabel 3.** Kuulipildujakompanii (Tartu) 1. jaanuarist kuni 1. märtsini 1919

Ülem	Alamkapten Wolf Kirsten
1. rühm	Alamleitnant August Asmuss
2. rühm	Leitnant Karl Peitan
3. rühm	Alamleitnant Ernst Bock

<sup>87</sup> Pataljonikirjutajale allus veel kuus kirjutajat. Päevakäsu nr 48 lisa, ERA 581.1.1.

<sup>88</sup> Et 1. märtsil 1919 muudeti põhjalikult pataljoni struktuuri, esitatakse 1919. a jaanuari alguse struktuur eraldi.

<sup>89</sup> 1. märtsil 1919 reorganiseeriti jalaväekompanii: seniste eraldi rühmade asemel moodustati kaks jalaväekompaniid. ERA 2124.1.385.

<sup>90</sup> Leitnant Stock ja veltveebel Rentsch lahkusid 9. jaanuaril Eestist. ERA 2124.3.95, 63.

<sup>91</sup> Oli 24. juunist kuni 30. juulini 3. kompanii ülem. ERA 495.7.1081, pagineerimata.

**Tabel 4.** Eskadron I. jaanuarist kuni I. märtsini 1919

Eskadroni ülem	Alamkapten Wolf von Gruenewaldt
1. ratsarühm	Alamkapten parun Konstantin Pilar von Pilchau
2. ratsarühm	Alamkapten Walter von Kursell
3. ratsarühm	Leitnant parun Hans Engelhardt

**Tabel 5.** Ratsakuulipildujakomando I. jaanuarist kuni I. märtsini 1919

Ülem	Alamleitnant Helmuth von Wetter-Rosenthal
1. kuulipildujakomando	Alamkapten Georg von Gloy
1. rühm	Leitnant Karl Förster
2. rühm	Leitnant Paul Thomson
2. kuulipildujakomando	Alamkapten Erik von Holst
1. rühm	Alamkapten parun Leo Stromberg
2. rühm	Kaptenleitnant Walter von Hörschelmann

**Tabel 6.** Balti pataljoni meditsiiniteenistus I. veebruaril 1919

Pataljoni peaarst	Dr Edgar Anderson
Arstid	Dr Bruno Harald Dr Heinrich Sellheim
Sidumissalk	Dr Otto Haller Dr Armin Hilfe
Meditsiiniõed	Proua Anderson Anna von Weiss

## Pataljoni allüksuste koosseis ja ülesehitus alates 1. märtsist 1919

Tabel 7. Eskadron

	1. märts 1919 <sup>91</sup>	12. november 1919 <sup>93</sup>	3. jaanuar 1920
Ülem	Alamkapten Wolf von Gruenewaldt	W. v. Gruenewaldt	Alamkapten Heinrich von Dehn
Vanemohvitser	Alamkapten Walter von Kursell	Alamkapten Heinrich von Dehn <sup>94</sup>	Alamkapten parun Hellmuth Rausch von Traubenberg
Nooremohvitser	Alamkapten parun Konstantin Pilar von Pilchau	Parun H. Rausch v. Traubenberg	Leitnant Arthur von Kursell
Nooremohvitser	Leitnant krahv Alexander Tiesenhausen	Krahv A. Tiesenhausen	Krahv A. Tiesenhausen
Nooremohvitser	Leitnant parun Hans Engelhardt	Leitnant Gert von Samson-Himmelstjerna	G. v. Samson- Himmelstjerna
Nooremohvitser		Leitnant Arthur von Kursell	
Eskadroniveebel	Leitnant Edgar von Weiss <sup>95</sup>	Leitnant Arved von Bremen	
Eskadroni majanduseülem		Parun H. Engelhardt	
Isikkoosseis	109 ohvitseri ja reameest	109 ohvitseri ja reameest	

<sup>92</sup> Pataljoniülema päevakäsk nr 11-48 lisa 1, ERA 581.1.1, pagineerimata.

<sup>93</sup> Päevakäsk nr 170 12. oktoobrist 1919. ERA 581.1.82, 89–90p. Sisaldab eskadroni nimekirja. Kokku oli eskadronis ohvitseri 32, kellest ohvitseri ametikohal teenis 6, ülejäänud all-ohvitseride või reameestena.

<sup>94</sup> Nimetati 15. maist 1919 eskadroni vanemaks ohvitseriks, määrati 5. detsembril 1919 eskadroni ülemaks. ERA 495.7.482, pagineerimata.

<sup>95</sup> Päevakäsk nr 55 13. märts 1919, ERA 581.1.80, 132. Leitnant Weiss määrati 1. ratsarühma ülemaks.

**Tabel 8.** Ratsakuulipildujarühmad

	I. ratsakuulipildujarühm <sup>96</sup>	2. ratsakuulipildujarühm	Ratsakuulipildujakomando <sup>97</sup>
	I. märts 1919	I. märts 1919	12. november 1919 – 3. jaanuar 1920
Rühmaülem	Alamleitnant Helmuth von Wetter-Rosenthal	Alamkapten parun Leo Stromberg	Parun L. Stromberg
Vanemohvitser	Alamleitnant parun John Girard de Soucanton	Leitnant parun H. Vietinghoff	Alamkapten parun Georg Rausch von Traubenberg
Nooremohvitser	Alamleitnant Eduard von Striedter	Lipnik Werner Greiffenhagen	W. Greiffenhagen
Nooremohvitser		Lipnik/leitnant parun Berendt Maydell	Parun B. Maydell
Isikkoosseis	24	22	30 <sup>98</sup>

**Tabel 9.** I. kompanii

	I. märts 1919	I. november 1919	3. jaanuar 1920
Kompaniülem	Alamkapten Ottomar Douglas	O. Douglas	O. Douglas
Vanemohvitser	Leitnant Gerhard Barth	Leitnant Herbert von Samson-Himmelstjerna	H. v. Samson-Himmelstjerna
Nooremohvitser	Leitnant Erik Frey	E. Frey	E. Frey
Nooremohvitser	H. v. Samson-Himmelstjerna	Alamleitnant Diborius Behning	D. Behning
Nooremohvitser	Leitnant parun Werner Nolcken	Alamleitnant Alexander Taube	A. Taube
Isikkoosseis	97 ohvitseri ja reameest	87 ohvitseri ja reameest <sup>99</sup>	

<sup>96</sup> Pataljoniülema päevakäsk nr 11-48 lisa 1, ERA 581.1.1, pagineerimata.

<sup>97</sup> 2. oktoobril 1919 ühendati kaks iseseisvat ratsakuulipildujarühma üheks komandoks ja allutati eskadroni ülemale. Vajaduse korral tegutseti edasi eraldi allüksusena. Päevakäsk nr 164, ERA 581.1.82, 80.

<sup>98</sup> ERA 581.1.82, 90p–91.

<sup>99</sup> Päevakäsk nr 192 30. november 1919, ERA 581.1.82, 150–151p. Nimekirjas on ülestaadi-ohvitseridena (koosseisuvälise ohvitseridena) ka 3. kompanii ohvitserid.

**Tabel 10.** Kergekuulipildujarühm<sup>100</sup>

1. märts – 30. november 1919	
Rühmaülem	Leitnant Johannes Wirén
Nooremohvitser	Leitnant Karl Peitan

**Tabel 11.** 2. kompanii

	1. märts 1919	1. november 1919	3. jaanuar 1920
Kompaniiülem	Leitnant Paul Kügler	P. Kügler	P. Kügler
Vanemohvitser	Alamkapten Konrad Kügler	K. Kügler	Alamleitnant Otto Simonson
Nooremohvitser	O. Simonson	O. Simonson	Lipnik Heinrich Johanson
Nooremohvitser	Alamleitnant Woldemar Schnackenburg	W. Schnackenburg	W. Schnackenburg
Nooremohvitser	Alamkapten Boriss Pallop	Leitnant Leo Bork	L. Bork
Isikkoosseis	114 ohvitseri ja reameest		

<sup>100</sup> Päevakäsk nr 180, ERA 581.1.82, 116. Üksus likvideeriti 30. oktoobril 1919. Isikkoosseis liideti 1. kompaniiga.

**Tabel 12. 3. kompanii**

	15. mai 1919	1. november 1919	3. jaanuar 1920
Kompaniülem	Alamkapten parun Roman Tiesenhausen	Leitnant Gerhard Barth	Leitnant Karl Förster
Vanemohvitser	G. Barth	Alamleitnant parun Erich Engelhardt	Parun E. Engelhardt
Nooremohvitser	Lipnik Elmar Müller	E. Müller	E. Müller
Nooremohvitser	Alamkapten Erik von Holst <sup>101</sup>	Alamleitnant Gustav Hoppe	Alamleitnant Kuno Glanström
Nooremohvitser		Alamleitnant Detlev Masing	
Nooremohvitser		Alamleitnant Woldemar Hoppe	
Isikkoosseis	115 ohvitseri ja reameest <sup>102</sup>	Umbes 60 ohvitseri ja reameest	

**Tabel 13. 4. kompanii<sup>103</sup>**

	Detsember 1919
Kompaniülem	Alamkapten Konrad Kügler
Nooremohvitser	Alamleitnant Georg von Hirschhausen
Nooremohvitser	Alamleitnant Leonhard Brunnowitch
Nooremohvitser	Alamleitnant Tischon Ssacharow (Tihhon Zahharov)

<sup>101</sup> 24. juunist kuni 30. juulini 1919 oli 3. kompanii ülem. Erik von Holsti teenistustoimik, ERA 495.7.1081.

<sup>102</sup> Kokku oli 24. maiks 1919. aastal 3. kompaniis 115 meest. ERA 581.1.5, pagineerimata.

<sup>103</sup> 4. kompanii moodustati vahetult enne vaheerahu jõustumist Nõukogude Venemaa ja Eesti vahel. Alamkapten Konrad Kügler määrati pataljoniülema käskkirjaga 2. jaanuarist 1920. aastal 4. kompanii ülemaks. ERA 2124.1.387, pagineerimata; Wrangell, 155; ERA 673.3.13, 4p.

**Tabel 14.** Kuulipildujakompanii

	1. märts 1919	1. november 1919	3. jaanuar 1920
Kompaniitülem	Alamkapten Wolf Kirsten	Alamkapten Georg von Gloy	G. v. Gloy
Vanemohvitser	G. v. Gloy	Alamleitnant Karl Förster	Alamleitnant Ernst von Bock
Nooremohvitser	Leitnant Karl Förster	Alamleitnant René von Wulf	R. v. Wulf
Nooremohvitser	E. v. Bock	Leitnant Karl Peitan	K. Peitan
Nooremohvitser	Kaptenleitnant Walter von Hörschelmann	Leitnant parun Friedrich Rosen	Parun F. Rosen
Nooremohvitser			Alamleitnant parun Siegfried Stackelberg
Isikkoosseis	133 ohvitseri ja reameest	38 ohvitseri ja reameest <sup>104</sup>	

**Tabel 15.** Patarei

Patarei	14. märts 1919	24. november 1919 <sup>105</sup>	3. jaanuar 1920
Patareiülem	Kapten Egon Bathelt	Alamkapten parun Georg Meyendorff	Parun G. Meyendorff
Vanemohvitser	Leitnant Ernst Türmann	E. Türmann	E. Türmann
Nooremohvitser	Leitnant Edgar Rosenwaldt	Alamleitnant parun Wilhelm Wrangell	Parun W. Wrangell
Nooremohvitser		Lipnik parun Egbert Stackelberg	Parun E. Stackelberg
Isikkoosseis		63 ohvitseri ja reameest	

<sup>104</sup> ERA 581.1.82, 151p–152.

<sup>105</sup> Ibid., 109–109p.



**Tabel 16.** Jääpurjekate flotill

	22. veebruar kuni aprilli lõpp 1919
Flotilli ülem	Kaptenleitnant Adam von Gernet <sup>106</sup>
1. divisjon	Alamkapten parun Roman Tiesenhausen
2. divisjon	Alamkapten Erik von Holst

**Tabel 17.** Balti pataljoni meditsiiniteenistus

	1. märts 1919	1. november 1919	3. jaanuar 1920
Pataljoni peaarst	Dr Armin Hilfe	Dr med Heinrich Zeddelmann	H. Zeddelmann
Nooremars	Dr Herbert Unspach	Dr. Bruno Sellheim	Dr Werner Hildebrand
Nooremars		H. Unspach	H. Unspach
Välilaatsaret	H. Zeddelmann, B. Sellheim	Dr Friedrich Dahl, W. Hildebrand	F. Dahl, B. Sellheim

**Tabel 18.** Reservüksus

	3. jaanuar 1919	1. november 1919	15. jaanuar 1920 <sup>107</sup>
Reservüksuse ülem	Polkovnik parun Theodor Stackelberg	Parun Th. Stackelberg	Parun Th. Stackelberg
Adjutant		Leitnant Edgar von Weiss	E. v. Weiss
Majandusjaoskonna ülem	Leitnant August von Schulmann		
Reservkompanii ülem		Alampolkovnik Alexander von Weymarn	A. v. Weymarn
Kompanii adjutant		Leitnant parun Carlotto Stackelberg	
Vanemohvitser		Alamleitnant Helmuth von Schulmann	H. v. Schulmann
Vanemohvitser		Kapten Erich von Hueck	E. v. Hueck
Nooremohvitser		A. v. Schulmann	A. v. Schulmann

<sup>106</sup> Hiljem teenis Vene valgete Loodearmee.

<sup>107</sup> ERA 497.2.245, 330.

Nooremohvitser	Alamleitnant parun Georg Schilling	Kornet Frank von Veh
Nooremohvitser		Kapten Alfred von Wardenburg
Kooliõpilaste kompanii	Leitnant Arthur Reinwaldt	A. Reinwaldt
Töökomando ülem		Lipnik Walther von Dittmar
Asjaajaja		Ametnik Johann Schwabe
Relvur		Benno Haecks
Arst		Erwin Tomson

## Bibliograafia

### Eesti Riigiarhiiv (ERA)

- 495 Sõjavägede Staap  
 496 Kindralstaap  
 497 Korraldusvalitsus  
 581 Balti Pataljon  
 582 Balti Pataljoni Reserv  
 2124 Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon

### Kirjandus

- Antropoff, Andreas von. „Erlebnisse in Petersburg und Estland in den Jahren 1917/18 nach Tagebüchern.“ *Baltische Hefte*, Bd. 17 (1971): 133–176
- Brüggemann, Karsten. *Die Gründung der Republik Estland und das Ende des „Einen und unteilbaren Rußland“*. *Die Petrograder Front des Russischen Bürgerkriegs 1918–1920*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2002
- Dellingshausen, Eduard von. *Kodumaa teenistuses: Eestimaa Rüütelkonna peamehe mälestused*. Tallinn: Olion 1994
- Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased*. 2. kogumik. Koostaja Mati Õun. Tallinn: Sentinel, 2002
- Eesti Vabadussõda 1918–1920*. 2. kd. Koostanud A. Traksmäe jt. 3. tr. Tallinn: Mats, 1997

- Frey, Erich. *Der 2 Infanteriezug des Baltenregiments 1918–1920: Ernste und heitere Erlebnisse*. Reval: Wassermann, 1933
- Hartge, Oswald. *Auf des Lebens großer Waage: Erinnerungen 1895–1939: mit 19 Bildern und Stadtplänen von Reval und Dorpat*. Hannover-Döhren: Harro von Hirschheydt, 1968
- Heldengedenkbuch des Baltenregiments*. Gesammelt und bearbeitet von Georg von Krusenstjern. Reval: [s.n.], 1938
- Hellat, Aleksander. *Tallinna raatuses ja Toompeal: Mälestusi iseseisvuse võitluspäevilt. II köide, Vabadussõda 1918–1920*. Tallinn: Rahvaülikool 1930
- Holst, Erik von. „Die S-F”. *Revaler Bote* nr 277, 1. detsember 1928
- Jürjo, Merike ja Õun, Mati. *Olla väarikas juht, kui isamaa vajab: Eesti reservohvitserkond 1900–2007*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2007
- Knüpfner, Gunnar, hrsg. *Das Balten-Regiment ein Jahr im Felde*. Dorpat: K. Matiesen 1920
- Kröönström, Mati. *Kaptenite ja leitnantide sõda: Eesti sõjaväe juhtivkoosseis Vabadussõjas 1918–1920*. Tartu: Tänapäev, 2010
- Maanõukogu protokollid 1917–1919: 1. koosolekust 1. juulil 1917 78. koosolekuni 6. veebruaril 1919*. [Tallinn: s.n.], 1935
- Maide, Jaan. *Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920*. Tallinn: Kaitseliit, 1933
- Mühlen, Viktor von zur. „Zur Geschichte des Baltenregiments.” *Revaler Bote*, 7. ja 8. juuni 1929
- Pilve Eli. „Maa vabaduse eest.” *Akadeemia* nr 2 (2008): 301–338
- Rosenthal, Reigo. *Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas*. [Tallinn]: Argo, 2008
- Stackelberg-Sutlem, Eduard von. *Aus meinen Leben: die Kriegsjahre 1914–1918: Verschickung nach Sibirien*. Hannover-Döhren: Hirschheydt, 1964
- Trei, Armand. *Unustatud rügement: Balti pataljoni (rügement) Eesti Vabadussõjas*. Tallinn: Grenader, 2010
- Valdin, Ernst. „Eesti sõjaväe vormiriietuse areng Vabadussõja kestel ja tunnismärgid.” Käsikiri, 1939. ERA 2124.2.40
- Wrangell, Wilhelm Baron von. *Geschichte des Baltenregiments: das Deutschtum Estlands im Kampfe gegen Bolschewismus 1918–1920*. Reval: Wassermann, 1928